

Osdolai Dr. GRÓF KUUN GÉZA emlékezete.

1. Emlékbeszéd. Irta: *Krenner Miklós dr.* főreáliskolai tanár.

2. Adalékok gróf Kuun Géza életéhez. Irta: *Sólyom-Fekete Margit.*

Kiadja a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat.

DEVA
Kroll Gyula könyvnyomdája
1905.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat örökös elnöke, osdolai dr. gróf *Kuun Géza* emlékezetére 1905. június 10-én emlékünnepelet tartott. Dr. gróf Kuun Géza a legszebb remények között megalapított társulat mellett a nevelő tisztét teljesítette, azt kezdettől fogva a legszorgosabb gondoskodásával vette körül, tudása útát jelölt ki számára, befolyása pedig mindenkoron segítette céljainak elérésében.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat háláját és halhatatlan emlékü örökös elnökének elvesztése fölött érzett gyászát akarta némiképen kifejezésre juttatni a június 10-iki emlékünnepeleten.

Ez alkalommal a társulat tagjai úgy, mint Déva város értelmisége nagyszámú megjelenésével mutatta meg, hogy mennyire érzi és fájlalja gróf Kuun Géza halálával a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatra, a megyei és hazai társadalmi és tudományos életre bekövetkezett veszteséget. A Muzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségének képviseletében dr. Fejérpataky László egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia tagja jelent meg.

Az összes megjelentek érzelmeit s az emlékünnepelet jelentőségét első sorban Réthy Lajos kir. tanácsosnak, a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat alelnökének gyönyörű megnyitó beszéde fejezte s emelte ki. Majd Krenner Miklós dr. aradi főreáliskolai tanár mondotta el mély megilletődés közepette emlékbeszédét; ezt követte Sólyom-Fekete Margit k. a. felolvasása, melynek anyagát részint közvetlen tapasztalásból, részint a nagy emlékü grófnak családi körében nyert hallomásból merítette.

Emlékbeszéd.

Irta és felolvasta: Dr. Krenner Miklós főreáliskolai tanár.

Aki a kolozsvári temetőben pihenő erdélyi írók és tudósok nagyszámú emlékei között elbolyong, kegyelettel pillant a földre, mely annyi tudományos vívódást, nemesre való törekvést és lázas álmódozást takart el. E drága föld drágább lett nemrégén. Szelid hantjai alá temetkezett a rég óta ott pihenők küzdésének rajongó ismertetője, elmúlt idők tudományos hagyományainak a jelenbe átplántálója, a magyar művelődés legönzettelenebb vezető harcosa, a magyar faj őstörténetének szívós kutatója, minden becsületes szellemi igyekezetnek szelid istápolója. Mikor igaz megilletődéssel odaszárnyal lelklünk a házsongárdi temetőbe, ellenállhatatlanul érezzük, hogy Kuun Géza gróf elmulása egy régi korszak végleges bezáródását jelenti, melyen diadalmasan nőtt fel az új idő, az ő vezetésének, az ő munkálkodásának segítségével. Kuun Géza utolsó képviselője volt azoknak, a kik a magyar tudomány művelésével küldetést végeztek a nemzeti eszme diadalra juttatásáért, egyik elsője azoknak, kiknek a tudomány művelése hatalmas eszköz a nyugat és a magyarság szellemi munkájának összefűzésére. Valóban Kuun Géza rajongó hazafi volt, ki egy-egy munkájával politikai cselekvést végzett, mikor nemzetének szellemi erejét táplálta, a világ tudományos köztársaságának buzgó magyarja volt, mikor egyéniségének varázssával és lelkének kincseivel kapcsolatot teremtett az európai tudomány és félreismert hazájának szellemi harcai között. Az ő alakja szerencsés összeolvadását tükrözteti mindannak, a mit a XIX. század viharos magyar érzése nemzetünk lelkéből felkavart és a mit a magyarságnak jövődjé érdekében, a tudományos problémák kutatásában lankadatlan európai művelődésből ujabban önmagába kellett felszívni. Kuun Géza higgadt tudása, mély gondolkozása, nagy arányú műveltsége és viszont tiszta lelkiülete, szívós munkaereje, kulturalis rajongása épen úgy volt magyar, mint európai színezetű.

Ez az ő legnagyobb érdeme, a miért szellemének hódolattal tartozunk. Az élőknek, hármilyen nagyok és hatalmasok, nem szabad hódolnunk, a halottaknak, ha nagyságuk nem összeomlik, hanem magasztossá válik haláluk után, méltán adhatjuk meg a legnagyobb elismerést. Kuun Géza emlékének kijár a hódolat s ez a hódolat annál magasztosabb, mert azon ítélettel kapcsolódik: igazi magyar volt a világ tudósai sorában és igazi europär hazájának határai között.

Hivatását megszabta az a három korszak, melybe pályafutása esett, hivatására megérlelte az a kör, melyben született, melyől egyéniségét örökölte és neveltetését nyerte. Kuun Géza gróf a múlt század harminczas éveinek végével született. Gyermekkora abba az időbe esett, mikor az elmaradt magyarság csüggedtségéből felrázva hihetetlen erőfeszítést tett, hogy nemzeti egyéniségét diadalmasan kialakítsa, történelmi hivatását visszanyerje, érvényesülése akadályait elhárítsa. Ismerjük e küzdelem magasztosságát, melynek eszköze az irodalom és politika volt. Gyermekjátékai között költőivé lett a magyar nyelv, a régi múlt forrásaitól és a népszellem alkotásaitól megihletve nagygyá lett a költészet, a beszéd és történet buvárlásától termékenyítővé a tudomány, az emberi jogok lelkes átérzésétől felszabadítóvá és teremtvé a politika. A reformkorszak eszméi megértették a gyermek Kuun Géza fogékony lelkét. A ki e tiszta forrásokból öntudatlanul is meritett, sohasem lehetett hűtelen az önzetlen munka evangéliumához. És hiába jött az elnyomatás csüggesztő korszaka. Az önkény diadala közepette is megállott a magyar nemzet. Nemcsak a szenvedőleges ellenállás politikai fegyvere vezette ki katasztrófjából, hanem a könyv is, a tudomány épen úgy, mint a költészet. E harc megedzette azoknak munkaerejét, a kik megvívták vagy a kiknek egyénisége épen akkor fejlett ki, mint a Kuun Gézáé. Hogy épen tudóssá és íróvá lett, azt nemcsak neveltetése és hajlama döntette el, hanem főképen az a korszak, melynek minden szomorúságát átélte, de ifjú korának diadalmas öserejével csüggesztő hatását legyűrte. Mikor elérkezett a keresztútakhoz, hol élete hivatására felkellett készülnie, habozás nélkül a tudományos pályát választotta, bár tudhatta, hogy a politikának útjain több dicsőséget lehet aratni, a tudományén csak sok verejtékkel lehet előre nyomulni. Derengett és csakhamar felvirradt az alkotmányos korszak, mely rohamos haladásba, de egyszersmind

közéleti erkölcsének romlásába sodorta hazánkat. És ime a Kuun és Gyulay grófok sarjadéka, Hunyadvármegye egyik született vezére, az erdélyi közélet politikus családjainak a Bethlenek, Kemények, Barcsayak, Wassok, Rhédeek, Bruckenthallók, Telekiek, Kornisok rokona, olyan vagyon örököse, mely az élet gondjait távol tartotta, a legteljesebb műveltség osztályosa, mely az arisztokratikus finomságot és választékosságot dús tartalommal telítette, elutasította magától azt a fényt, mámort, dicsőséget, melyet a politikai élet kínált neki s inkább választotta a tudomány rögzös útjait, melyen a születési előjogok mit sem érnek és virrasztásba átmenő munkával kell kicsikarni a világosság, a tudás egy-egy sugarát, a csendes örömek egy néhány pillanatát. Kuun Géza ifjú, szűzi lelke bizonyára visszarettent attól a méletytől, mely a politika árnyában meghúzódik; jó szíve nem tudta méltányolni azt a szenvedélyes tusát, melylyel a politikusnak más existenciák lebírásával, visszaszorításával kell kieroszakolnia az érvényesülés módjait, romlatlan, gyermekded hite a jóban, mely élte fogytáig kincse maradt, idegentül szemlélte a cselszövények, az érdekek, az ösztönök mesteri összebojnyoltását, melyből a politikai élet szövevényei támadnak. De a mi talán leginkább riasztotta el egyenes, finom szellemét, az a fájdalmas hazugság volt, a mely a magyar politikának specifikus jellege. Nem hallottam soha sem beszélni politikáról, bár mint polgárnak bizonyára volt neki is pártállása, mégis azt hiszem, hogy ő a magyar politikát a legfájóbbnak, a legkinzóbbnak találta az egész világon. A mikor látta, hogy az önrendelkezés korában és formájában csakis a múltak hagyományai bujkálnak, hogy a nemzeti élet lüktetését visszaszorítják és elrejtik az európai szemek elől, hogy a hatalom és nemzet között való kibékülés nem a tökéletes boldogság forrása lett, hanem a paradoxonok és ellenmondások szülője, hogy a nemzet állam megteremtésének korában kebelünkön táplált ellenségek burjánzanak fel, akkor Kuun Géza gr. bizonyára nem sajnálta, hogy a politika faszcináló szenvedélye nem tudott urrá lenni felette. De viszont ő, a kinek összeköttetései révén mélyebb bepillantása lehetett oda, a hová plebejus mivoltunk csak sejtésekkel közelíthet, azt is jól tudhatta, hogy politikai tulzásunk és lemondásunk egyformán nemcsak helyzetünk, hanem gyengeségünknek is folyománya. Utazásainak tapasztalatain okulva könnyen felismerte, hogy e gyengeséget

erővé lehet átváltoztatni, ha a komoly munka tisztelete lesz urrá a nemzeten. Mikor majd 50 esztendőre kiterjedő tudományos munkálkodásához prófétai kitartással, szent lelkesültséggel kezdett, bizonyára nem önmagáért a tudományért tette ezt kizárólag, hanem mert a tudást, az igazságot szomjuhozva küzdeni akart fajának erejéért és hatalmáért. Tudta jól, hogy a magyar tudomány számos jelese emelkedett ki politikai téren is, hogy hosszú ideig a tudomány politika volt és a politika tudomány. A kis számú magyarság körében kettős munkát kellett végeznie annak, a ki a sorokból kimagaslott, mert temérdek volt a feladat és kevés a munkás kéz. De azt is jól tudta, hogy a politikának a mély tudomány, az igaz tudásnak a politikai szenvedély ellensége lett, a mióta a modern idők eltolták egymástól a kettő határait. Kuun Géza gr. tehát tudós lett, hogy csak tudós legyen, elutasítva magától a politikai fegyverzetet, mely írószobájának csendjébe idegen szellemet vitt és erejének javát leköthette volna. Azt akarta, hogy egy téren, de ott igazában szolgálja hazáját, azt akarta, hogy valóságos elmélyedéssel számot tegyen a hivatottak között, azt akarta, hogy tudásának sokoldalúságával modern és európai lehessen. Így jutott a magasba önerejéből; s felemelkedve oda, nem irigységgel, hanem igazi bámulattal tekintettek fel reá a munka kemény és gőgös birái, elismerve küzdelmes munkájának természetes értékét. Ott aztán felhasználta származása előnyeit, szabadjára bocsátotta szervező képességeit, vezér lett a tudomány vezérei között s meghódítva a külföldi tudás várait, katonaságát nemcsak hódolatra készítette a magyar tudomány előtt, hanem szövetségbe is vonta a magyar tudomány egyszerű, kicsi seregével.

✕ E kettős feladatra megerősítve, megedzve bocsátotta ki őt az élet viharaiba szerető családja. Kuun Géza gr. úgy apai, mint anyai ágon olyan családból származott, mely a tudományt és irodalmat becsülte, neves írókat adott a hazának és a megújulás kulturális mozgalmaihoz személyi vonatkozásokkal fűződött. A Kuun-családot, melynek bölcsője a háromszékmegyei Osdolán ringott a XVI. században egy politikus, az agyagfalvi gyűlésen Kézdi-széket képviselő Kuun Antal és egy katona, Antalnak fia, Kocsárd, Szapolyai János törhetetlen hadvezére emelte a szereplők sorába. Azóta sokan váltak ki belőle s a nagy szellemű, olykor szenvedélyes érzésű,

különbségig eredeti Kuunokkal gyakran találkozunk. Az idősebb ágnak Hunyadvármegye földén csak a közel elmúlt időkben két ilyen erősen megszabott alakja szerepelt, Kún Kocsárd és Kún István gr., az egyik a nemzeti eszmék és tanügy mecénása, a másik hihetetlen viharokon átesett finom szellemű műfordító. Kún István grófhoz, a nagy korkülönbség dacára meleg kötelékek kapcsolak s minden titkát, csodálatosan szabálytalan pályáját ismerve, sokszor elbeszélgettem vele a Kuun családról. István gróf ilyenkor keserűen fakadt ki családjá ellen, a mire szomorú emlékei teljes jogcímet adtak neki. De mindig kiemelte, hogy az ifjabb ág és benne Kuun Géza minden elismerést megérdemel. „Kuun Géza a legnemesebb ember azok közt, a kiket szeretek — mondá és a legnagyobb szellem marad a Kuunok közt mindig. Csak ő miatta volt jó, hogy családunk ki nem halt.”

És Kún Istvánnak igaza volt. Kuun Géza szüleitől nagy szellemi képességeket, eredeti egyéniséget örökölt, de jellemében nem voltak olyan viharos, zabolázatlan vonások, a minők a Kuunoknak oly gyakran jutottak osztályul. Atyja Kuun László volt, ifjúkorában huszártiszt, azután kitűnő gazda, ki munkája mellett sokat olvasott, előszeretettel foglalkozva a vegytani és gazdasági művekkel és sokat tanult, főleg európai nyelveket. Nyolcvan éves aggastyán korában, közel állva a sírhoz, jóllehet kitűnően beszélt már öt-hat nyelvet, még a svéd nyelv tanulásához is hozzáfogott. Az anya Gyulay Konstancia volt, kiről Kuun Géza mindenkor csodás szeretettel emlékezett meg s mint a nőiesség mintaképét emlegette. Atyjától a tudományok szeretetét és bámulatos nyelvérzékét örökölte, anyjától a költészet és irodalom becsülését. Természetes is volt, hogy egy Gyulay grófnő felébresztette és ápolta gyermekeiben az irodalom szeretetét. Családja gazdag volt olyan tagokban, kik az irodalmi élet hagyományait, eszméit, küzdelmeit szolgálták. A Gyulay család gazdagsága Pécsi Simon kancellár leányától származott és Pécsi a szombatosok megragadó szomoruságú zsoltárait szerzé. Gyulay Sámuel nemcsak mint katona vitte magasra, hanem az irodalom terén is szorgalmasan munkálkodott. Gyulay Ferenc becses emlékiratokat írt, melyeket Torma Károly adott ki. Gyulay Lajos, Kuun Géza nagybátyja, mint azt látni fogjuk, a XIX. század tudományos törekvéseinek nagy buzgalmú harcosa volt s mint naplóíró,

gyűjtő és irodalombarát kiváló érdemeket szerzett. Megható az a szerep, a mit a magyar irodalom két jelesének, Kazinczy Ferencznek és Döbrentei Gábornak életében Kuun Géza nagyanyja, Gyulay Ferenczné, Kácsándy Zsuzsánna játszott. Ez a nagyműveltségű, finom lelkületű, híres szépségű asszony Kazinczy Ferencznek ifjúkori szerelme volt. Kassán, Török Lajos gr., a nagy reformátor későbbi apósának házánál ismerkedtek meg egymással s a fiatalkori idill emléke halálukig megmaradt szívükben. Több érdekes levelet váltottak* és mikor Gyulay Ferencznének gyermeke, Lajos mellé nevelő kellett, Kazinczyhoz fordult, ki Döbrentei Gábort ajánlotta. 1814-ben Gyulayné Széphalmon meglátogatta Kazinczyt Lotti leánya társaságában, viszont Kazinczy nevezetes útját, melyről „Erdélyi levelek” című munkája szól, 1816-ban első sorban Gyulayné hívására tette meg, szintén egyik leánya, Eugenia társaságában. Ezen útját Kolozsvártól Oláh-Andrásfalvára, hol a szeretett család lakott, Gyulay Lajos és Döbrentei társaságában folytatta. Hosszabb időt töltött itt s a grófi családdal Dédácsra, majd Maros-Németibe és Algyógyra is elment. Itt Hunyadmegye földjén a régi barátság kötelékei még inkább megerősödtek s Kazinczy szívének meleg érzéseivel árasztotta el a gyermekeket, Gyulay Lajost, kit fiatalkora dacára barátjának fogadott, Lottit, Fannit és Constanceot, kiket sokszor emlegetett. Mikor Algyógyról elbúcsuzott tőlük, nagy volt keserősége. Bencencen szemeit nedvesülni érzé „Elöttem vala — írja XXI. levelében — a kedves grófné, azokkal a még mindig igen szép fekete szemekkel, előtttem az én jó Lottim, előtttem két testvérei, Fanny és Constance.” S amint az évek szaporodtak, szeretetét mindinkább Gyulay Lajosra árasztotta, ki őt meglátogatta, kit az irodalomra buzdított és kinek munkálkodását dicsérte.

Az öreg grófné és gyermekei, főleg Lajos és Konstancia hasonló melegséggel szerették irodalmunk másik jelesét, nevelőjüket, Döbrentei Gábort, ki a család barátja maradt mindvégig. 1806-ban jött a Gyulay házhoz s egészen meghódította a főúri családot. Az ő idejében és az ő révén a Gyulay család kastélyaiban folyt a legpezsgőbb irodalmi élet Erdélyben. Ott hányták-vetették meg az irodalom és művészet kérdéseit, sok szó folyt egy tudományos folyóirat és tudós társaság alapításának eszméjéről. S mi-

* Kazinczy 11 levelet (ennyi adatott ki) írt Gyulaynénak.

kor Döbrentei 1813-ban Kolozsvárra ment Gyulay Lajossal, megszületett az Erdélyi Múzeum (1814—18.) Természetes, hogy ily hatások alatt a család teljesen azonosította magát az Erdélyi Múzeum érdekeivel, melynek munkatársai sorában Lajos gróf is helyet foglalt. Döbrentei nevelőjével együtt 1817-ben Maros-Vasárhelyt a törvényhallgatást is elvégezte és a nevelés befejeztével mint Hunyadvármegye táblabírájává kinevezett jóbarát tárt Maros-Németbe. 1820-ban végleg eltávozott onnét, de időnként vissza-visszalépett sok-sok levelet írt s változatlan barátságot őrizett meg szívében a család tagjai iránt. Mikor Gyulay Konstance Kuun László grófné lett, Döbrentei szeretetét és érdeklődését átszármaztatta a gyermekekre, Kuun Gézára és Imára is. Mikor nevelőre volt szükség az ifjabb nemzedékből való anya éppen úgy Döbrenteihez fordult, mint a nagyszasszony Kazinczy Ferenczhez. Így került Kuun Géza mellé nevelőnek Döbrentei ajánlatára úgy Házay végzett jogász, mint ennek elmenetele után Gondol Gedeon, kit Döbrentei Czelluti Juno szobrának (melyet Gyulay római időzése alatt rendelt meg a Nemzeti Múzeum számára) kiállításán, meglepő esztetikai ismeretei és finom modora miatt kedvelt meg. Érdekesebben írja le Kuun Géza gyermekkorára való visszaemlékezéseiben,* hogy Maros-Németben, Gyulay Lajos házában éppen ünnepélyes vizsgát rendeztek vele, mikor váratlanul Döbrentei érkezett ki és az egész meglepett család otthagya őket, a kedves s már ritka vendég üdvözlésére sietett. Az elhagyatott tanító és növendék hosszú ideig várta visszatértüket, mignem a vizsgát elnapolták, úgy, hogy azután sem került rá többé a sor. †

A Kazinczy és Döbrentei kultuszt úgy Kuun Lászlóné, mint Gyulay Lajos erősen ápolták Kuun Géza és nővére lelkében. Ez is hozzájárult, hogy nagy halottunk szívében már korán gyökeret vert a tudomány és irodalom érdeke. A kettő agitatorikus tehetsége nagy vágyakat ébresztő hatással volt annak a háznak gyermekére, melyben az arisztokratikus hagyományok ápolása mellett a tudomány és művészet eszméinek is buzgón áldoztak. Kuun Géza gróf híven őrizte Kazinczy és Döbrentei emlékét. Maros-Németi parkjában egy facsoport „Kazinczy pihenője” nevét viselte, Döbrentének egy ligetet szentelt. Döbrentei nagybecsű naplóját (1807—1819)

* Gyermekéveim Erd. Múzeum XXI 549.

és leveleit mint levéltára becses kincseit őrizte és sokszor emlegette látogatóinak, hogy Kazinczyt és Döbrenteit milyen erős kapcsolatok fűzték tuskulanumához. Méltó osztályos társa volt ez emlékek ápolásában nővére, néhai Fáy Béláné is, a ki Kazinczy látogatásának emlékére dédácsi parkjában kegyeletos ünnepséggel emlékoszlopot állított. Valóban a költő szózata nem hangzott el hiába:

Sztrigy a Maros letenel, kiket a gyep szőnyege szőlt
Tánczra, és ti, kiket az agg aszilas éje fűdöz;
És te, kies völgy itt, sziklás vadenidnek áléban,
Melyre a dévai vár orma busongva nevet!
Vendéglet megyen; ő titeket most lát utólszor:
Óh, de ti hagyjátok zengeni néha nevét!
És mikor ő idelep s a víz szélére hanyatlík
És mikor a szeretett Lottí kiáltja Zsemit,
Zúgjátok neki: Távozik az, s messzére! de lelke
Hozzád, élte kegyes angyala, visszahajlt.*

Ez volt a légkör, hol Kuun Géza első gondolatai fakadtak. Szülei azonban nemcsak szelleme kiművelésére voltak tekintettel, hanem ápolták szívében mindazt, a mit az emberek kincsének tartottak. A reformatus magyar úri ház lakói vallásosak voltak s mély érzéseket keltettek gyermekükben. A biblia, mely a világirodalom örök gyönyörűsége marad, Kuun Géza lelkében mindig visszhangot keltett. Belőle merítette romlatlan idealizmusát, bizó hitét, de egyszersmind élete azt az egyik munkaeszméjét is, hogy a keleti népek nyelvét, történetét, lelkét kutassa és megértse.

A könyv gyermekkorának első kincse, az írás első kedvtelése volt. Gyermekéveire való visszaemlékezéseit olvasva, megkapják szívünket azon részletek, melyekből kitűnik, hogy a gondtalanul játszó gyermek fogalmaiban már irodalmi és történelmi nevek is szerepeltek, a melyek más ember tudatába sokkal későbbben jutnak. Egyik játéka abból állott, hogy önmagát Goethének, nővérét Schillernek, játszótársát Winkelmannak nevezte. A dédácsi szilfák alatt Lamartinet olvasta. Kalapját „Marengo” kalapnak nevezték s a szentkatolnai kastély egyik öreg székét őse, Basa Tamás székének képzelte. Első szenvedélye a fájérzet volt. „Mikor a székelyföld határait elhagytuk — írja — a kocsí megállván, kiszállottam s a

* Kazinczy költeménye: „Dédács, Hunyadvármegyében, gróf Gyulai Ferencznéhez.”

határföld göröngyét megcsókoltam bucsúkép, tudva azt, hogy nemzetségünk bölcsője egykoron itt volt.“ A gyermekben tehát korán kialakult mindaz, a miből a férfiú nagysága lett. A 48-as időkben még mint gyermek már elbucsúzott a gyermekkortól, mikor egy napon „sokra szaporodott“ verseit „spárgával összekötve, senkitől nem láttatva,“ a Maros folyóba dobta és mikor egyik szászvárosi barátja Hügel a szászok sérelmeiről kezdve előtte beszélni, azt a faképnél hagyta s nem kívánta többé látni. Erős magyar érzéssel, a tudomány szeretetével a szabadságharc eseményei között vált meg ifjúkora kedves helyeitől, Dédácstól, Németitől, Szászvárostól, s hosszabb utazás után, mialatt átélte Kún Kocsárd főispáni installációját, nagybátyja követválasztását, Kolozsvárott az ev. ref. collegium V. osztályában a nyilvános iskolázás örömeit, Nagyváradon az első lapszerkesztés izgalma, Paczalon a Brassai bácsival való találkozást, Pesten az 1850. esztendővel kezdette meg a szakszerű tanulást Szönyi Pál híres intézetében. Ez időtől kezdve élete szakadatlan tanulás volt. A pesti és göttingai egyetemen bölcséleti és nyelvészeti tanulmányokat folytatott, melyeknek bőséges aratása nemcsak a filozófiai irodalom alapos ismerete, széleskörű történelmi tudás és az összehasonlító nyelvtudomány módszereinek ismerete volt, hanem az igazi tudós élet folytatásához szükséges nyelvek a franczia, német, angol, olasz, latin és sémi nyelvek tökéletes tudása is. Ismereteit folytonosan utazásokkal táplálta, tanulva és ismerkedve. Bejárta Olasz-, Dánországot és Svájcot 1856-ban Kiss Ferencz tanár társaságában, majd Németországot 1858-ban Szilády Áron kíséretében s azután is többször. Majd egyedül járta be Angliát és Franciaországot. Megnézte Egyiptom kincseit s Hellasz hallhatatlan maradványait. Később majd minden esztendőben járt Olaszországban, melynek történelmi és művészeti emlékei között ismételtén egy külön, gyönyörökben gazdag, tudományos álmódzásban édes életet élt végig.

Az ifjúságba jutás korában legnagyobb hatással voltak gondolatvilágának alakulására Kiss Ferencz, Telfy Iván, Szilády Áron, és a kit második atyjaként, igaz gondját viselőnek látott maga mellett mindenha, Gyulay Lajos gróf. Kiss Ferencz pesti tanulásának egyik vezetője volt s a pesti egyetemen, mint helyettes tanár a római régészetet latin nyelven adva elő, Kuun Géza archaeológiai

hajlamait tüzelte és latin tudását gyarapította. Hogy milyen szívós érdeklődést kellett fel benne Kiss Ferenc a régészet iránt, ékes bizonyítja az, hogy mikor 1857-ben Mommsen Budapesten tartózkodott a nemzeti muzeum felíratos köveit tanulmányozva, Kuun Géza felkereste őt és hosszú időt töltött társaságában. Erősen emlékezetébe véste Mommsen mondását, hogy a maros-németi kertben 1898. előtt megvolt felíratos kövekből 3 hiányzik és nem nyugodott addig, míg ezek újból felszínre nem kerültek. Latin tudását még inkább fokozta Tótfalusi Iván, a klasszika philologia tanára, ki lelkes görög barát lévén, Hellaszra irányította Kuun Géza figyelmét. Sirig tartó barátság fűzte Szilády Áronhoz, a magyar irodalomtörténeti kutatás buzgó munkásához és a reformatus egyházi élet egyik díszéhez, ki a részletek kutatására való hajlandóságát bizonyára Kuun Gézára is átplántálni igyekezett. Az irodalmi reliquiák megbecsülése és gyűjtése, mely életének egyik gyümölcsöző szórakozása volt és a mire a hajlamot családja tagjaitól örökölte, Szilády barátsága után még erősebben foglalkoztatta. A ki azonban gyermekkorától kezdve, addig míg örökségül neki nem hagyta maros-németii birtokát (1869), a legserkentőbb buzditással és példaadással mintegy végszükszerűen irányította kifejlődését, a bálványozott, sokszor megsíratott, mindenkor emlegetett nagybátya, Gyulay Lajos volt. Tisztelt, becsült alakja ő Erdély közéletének, ki Bethlen Ferenczcel először öltött magyar ruhát, buzgó harcosa annak az ellenzéknek, mely Wesselényi Miklós, Kemény Dénes és Szász Károly vezetése alatt küzdött az egy Magyarország eszméjéért s a liberalis reformokért. Mint író Döbrentei lelkesítette. Értekezéseken kívül nagybecsű naplójegyzeteket írt, melyek 126 kötetet tesznek ki. Pártfogója volt Czellkúti-Züllich magyar szobrásznak, az Erdélyi Muzeumnak becses gyűjteményeket ajándékozott, a pesti színháznak, színész nyugdíjintézetnek, akadémiának, a magyar irodalomnak bőkezű pártfogója volt. Az újjáépített maros-németii kastélyban levő nagybecsű levéltárnak és könyvtárnak ő vetette meg az alapját. A kastélyban és kertben látható római régiségeket, melyeket úgy látszik már Gyulay István is gyűjtött, legnagyobb részében ő szerezte és állította fel, megmentvén őket a megsemmisüléstől. Az a rajongó ember, ki a nagynevű politikusokat és az egyszerű sorsból kiemelkedett írókat egyformán barátjaivá fogadta, a ki lelke-

sedett régi erdélyi szívvel és buzgalommal mindenért, a mi haladást jelentett, eszméit, hajlamait, törekvéseit mind öcscsének lelkébe ültette. Kiszemelt örökösének tanulmányait féltő gonddal kísértte, tudományos igyekezteit folytonosan élesztette, utazásra lelkesítette, írói kísérleteit elismerésével jutalmazta. Mikor 1856-ban Vass József buzdítására Bethlen Olivér gr. megkísérlette egy hunyadmegyei régészeti társaság alapítását, Jósika Géza br. és önmaga mellett Gyulay Lajos az ifjú Kuun Gézát is beválasztatta a kicsi körbe, hogy így is irányt szabjon öcsce elkövetkezendő munkásságának. E forró szeretetért nagy öröm jutott a szerető rokonnak. Megérte, hogy élete alkonyán Kuun Géza már kiforrott, erőteljes tudós volt, ki szerény, ragaszkodó, meleg egyéniséggel karöltve hozta haza a tudás és tapasztalás egész tömegét és szertelen munkakedvét. Mikor Gyulay Lajos 1869-ben meghalt, Kuun Géza már learatta az első irodalmi babérokat, két év óta a magyar tudományos akadémia tagja volt s méltó utódnak ígérkezett a tudományokkal foglalkozó nagynevű főuráknak, tudós fejedelmeknek, a Telekiek, Bethlenek, Kemények sorába. Valóban Kuun Géza azzá lett, a minek indult. Utolsó a polihisztorok, utolsó a kizárólag tudós álmoknak élő rajongó főnemesek sorában, kiknek a legszívósabb demokrata is meghocsátja polgári munkájuknak érdemességeért a magas születés szerencsáját. Vele egy érdemes osztály szállott sirba, melynek eddigi hőseit csak részben igyekszik pótolni ujabban egy nagyszabású politikai egyéniség, Andrássy Gyula, régebben utánozni Apponyi Sándor és Radvánszky Béla. ✕

Kuun Géza sokat és sokfélét dolgozott. A Storni és Drang időszakában, bár olvasással és tanulással számos irányban gyarapította szellemi tőkéjét, majdnem kizárólag a sémi nyelvészettel foglalkozott. A biblián nyugvó nevelés korán felébresztette benne a kelet régi korának szeretetét. Vonzotta őt a bibliai idők kusza ethikai világának sok megoldatlan rejtélye. A mítoszok termő földje izgatta kutató hajlamát, mely theologiai és bölcséleti ismeretekből fakadt, egy lendület gondolatvilágában azután kedvet adott neki a mai kelet nyelvészeti és ethnographiai viszonyainak tanulmányozásához. Ifjú korában az orientalista tudományok óriási előhaladást tettek s a keleti archaeologia csodás felfedezésekkel lepte meg a világot. A legrégibb népek viszonyairól és műveltségéről egészen ellító fogal-

maink támadtak. A tudományoknak ez az új világa magával ragadta Kuun Géza lelkét. A kelet múltjának kutatásához szükséges eszközöket akarta teljesen hatalmába keríteni s így mindenekelőtt a sémi nyelvek tanulására és tanulmányozására adta magát. Fáradozásait siker koronázta mint mindenben, a mihez törhetetlen akaratával hozzányult s ő nem állhatott ellen a váagnak, hogy nyelvészeti észleleteit közre ne bocsássa, holott korán főcéljának tűzte ki a keleti folklóre megrajzolását. Így születtek meg első nyelvészeti tanulmányai, *A sémi névidomról* (1857. Magyar nyelvészet), *Az új arab nyelvről és annak különbségeiről az ó-arabtól* (Nyelvt. Közlemények 1865.) *Assyr szók hasonlítása* (U. o. 1866.), *A héber 'et partikuláról, A gyökök elmélete* (U. o. 1867. Ez utóbbival foglalta el akadémiai székét), *A Cyprus szigetének phoeniai felírásai* (U. o. 1868.), *A sémi névszó számvíszonyai* (U. o. 1868.)

És bár utóbb inkább más, meghatározott irányba terelődött fő munkássága időnként visszalért a nyelvészeti kérdések, főleg a feliratoknak és az ethnographiai érdekűeknek taglalására, mert mindig hajlandósága volt a szétszórt tevékenységre. E későbbi nyelvészeti alapú művei közül való nagyobb munkája *A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól*. (Értekezés a nyelvtudományok köréből 1872.), valamint *a Mesakó' felírásáról* (1874-ben, az Akadémiai Értesítőben). A még későbbi időkből származik *Az új perzsa nyelv birtokrajzairól* (Arménia 1891) című dolgozata. A mint nyelvészeti munkálkodása mind közelebb jutott a mostani időszakhoz, tulnyomóvá vált benne az olyan kérdésekkel való foglalkozás, melyek életének a legnagyobb hatású és legérdemesebb munkálkodásával, a magyar őstörténetre vonatkozó ethnographiai és forrás tanulmányaival függtek össze. Ezekből táplálkoztak *Adalék a volgai bolgárok nyelvéhez* (Ethnographia 1896.), *A besenyő népnév kétféle kiejtéséről Kazwininál* (Ethnographia 1896.), *Egy újabb adalék a z és r hangcseréhez a volgaparti régi bolgár nyelvben* (Ethnographia 1898.) című dolgozatai, valamint a Westöstliche Rundschau (Berlin 1897-ben) megjelent nagyobb tanulmánya *Kritische Beiträge zur uralaltaischen Philologie* címmel.

Utazásai, a tudományok iránt való érdeklődése meleg baráti viszonyba hozták Kuun Gézát a külföld számos jelesével. Bárhová ment, azoknak barátságát kereste első sorban, a kik a tudomány

erejével emelkedtek tekintélyre. Ez a szokása kora fiatalságában jelentkezett, midőn az ilyen érintkezések keresése a tanulmány és tapasztalás egy módja volt számára, második természetévé vált férfi korában, midőn eszméi, gondolatai és tudása közlésének egyik kitünő eszközének használta. Nagy műveltsége és nyelvismerete, tudásának bősége, fellépésének arisztokratikus bája és tudós egyszerűsége Európa tudományos köreiben nagyon népszerűvé tették. Szívesen üdvözölték mindenütt mint Magyarország tudományának mindinkább híresedő jelesét. Jelentős ismeretségeit azonban nemcsak a maga hasznára fordította, hanem iparkodott nemzete javára is kamatoztatni. Felhasználva összeköttetéseit, mindenkor igyekezett a hazájáról külföldön elterjedt ferde nézeteket megcáfolni, zavaros fogalmakat tisztázni. Nagy nyelvismeretei segítségével a külföldi folyóiratokban számos dolgozata jelent meg, melyben nemcsak a maga kutatásainak eredményét közölte, hanem a magyar tudomány más fontos jelenségeiről is számot adott. Így a Rivista Europeában Vámbéry elméletét ismertette a török-magyar rokonságról, melynek akkor is híve maradt, mikor a millenaris esztendőben maga Vámbéry is gyökeresen módosított azon. Ugyancsak ebben a folyóiratban több mithologiai és nyelvészeti cikket közölt. A Bolletino italiano degli studi orientali-ban az 1876—78. közötti években megjelent újabb, a keleti nyelvtudományokba vágó magyar könyvekről és értekezésekről számolt be. A Revue Internationaleban (Firenze 1884.) *Origines Hongroises* címmel feltűnést keltő értekezést írt, a mely fajunk eredetéről a külföld ismereteit gazdagította. A Giornale della Societa Asiatica Italiana-ban 1887—1888-ban Budenz József ugor tanulmányairól értekezett. A Revue d'Ethnographie-ban (Paris 1888.) megjelent *Etude sur l'origine des nationalités de la Transsylvanie* nagybecsű művében tudományosan fejtegetvén az erdélyi nemzetiségek származási viszonyait, lerombolta az oláh röpíratok és agitációkkal befolyásolt francziák téves felfogásait és Európaszerte világot vetett a dako-román kérdés hazug mivoltára, természetesen nem politikai, hanem szigorúan tudományos szempontból. Az Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn-ban (1889.) *Einiges über die der Thierwelt entnommenen Volks — und Stammesnamen*, és (1891.) *Über uneigentliche Ausdrücke verschiedener Sprachen aus Ehrfurcht vor der Gottheit und vor den Machthabern* és a West-

östliche Rundschau) *Über den Glauben an Unsterblichkeit bei den Naturvölkern* című tanulmányai a német világban tették még ismertebbé nevét. A hazai német nyelvű tudományt is segítette. A brassói Korrespondenzblattban írt *Der Mühlbacher Anonymus* (1890.), *Addimenta zu dem germ. Glossar des Codex Cumanicus* (1891.) és *Gabriel von Rattenwegs Pilgerfahrt nach Jerusalem* címmel. Ide vágnak nagy munkái is, melyek latin nyelven jelentek meg és mindenütt nagy hírnévé, becsültté tették nevét, ide nagy arányú levelezése, melyet a külföld számos tudósával és kultur politikusával folytatva lelkének nábobí kincseiről és hazája szellemi erőfeszítéseiről egyaránt tanúságot tett. Valóban azt lehet mondani róla, hogy becsületesen kivette részét azoknak munkájából, kik lelkesen fáradoznak a külföldi iratokban, sok ember kötelességét magukra vállalva, folyóiratokat pótolva, hogy hazájuk tudományát külföldön képviseljék, hogy az itthon elzárt tudásból az egész emberiségnek töltsenek. Ezekkel együtt Kuun Géza igazában hasonlított Tinodi Sebestyénhez, a ki a maga korában vándorlásaival egy eleven hirlap szerepét játszotta közölve az eseményeket, buzdítva a lelkeket.

Az idegenbe juttatott irodalmi működés értéke miatt nem lehet azon csodálkozni, hogy a külföldi tudományos társulatok kitüntetésekkel halmozták el Kuun Gézát. Tekintély lett: Goldzieher Ignáccal együtt az orientalisták közt, egyedül az összehasonlító néprajz, a keleti kútfők és régészet szakmájában. A leydeni egyetem 1895-ben a sémi nyelvek tiszteletbeli doktorává, számos olasz, német, finn tudományos társaság tiszteletbeli tagjának választotta. A mit nagy költőink az irodalom, azt érte el Kuun Géza a tudomány terén, fényt, dicsőséget, létjogosultságot szerezve kicsiny nemzetének, melynek főrangú sarja volt, nem a grófi születés, nem a titkos tanácsosi méltóság segítségével, hanem tudománya erejével és jellemének szépségeivel.

Nem kevésbé jelentős az a munkássága sem, melylyel a külföld számos jelesét ismertette nálunk, részint egy-egy munkájokról, részint egész pályájukról írva. A ki annyiszor kapott szólásjogot az európai tudomány forumán a nemzeti művelődés egy-egy fejezetének méltatására; tartozott azon kötelesség beváltásával is, hogy hazája előtt viszont a külföld tudományos életének egy-egy jelentős mozzanatát ismeresse. Kuun Géza ennek a feladatnak is derekasan

megfelelt. A külföld jelesebb íróiról adott ismertetéseinek nemcsak érdemük, hanem érdekességük is van. Ezek az ismertetések ugyanis fényt vetnek Kuun Géza irodalmi tevékenységének rugóra, főleg arra a kérdésre, miért fáradozott az ő friss és rugalmas szelleme annyi különböző téren. Már kora ifjúságától kezdve azokhoz a tudósokhoz vonzódott leginkább, a kik több irányú működést fejtek ki. A véletlen később pedig úgy hozta magával, hogy legkedvesebb idegen tudós barátai és ismerősei olyanok voltak, a kik többnyire sokféle ágazó tevékenységért buzogtak. Ezeknek műveit ismertette a legszívesebben. Így *Lazarus* eszméit az erkölcsről (Budapesti Szemle 1868.), a ki német filozófiai író volt s Sternthallal együtt megalapította Kuun Géza kedves tudományai számára a jeles Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft-ot; *Angelo de Gubernatis* gróf kiváló olasz tanár, politikus, újságíró és tudós munkáit, a ki a szanszkrit nyelvészetben, összehasonlító mithológiában, irodalomtörténetben és néprajzban egyaránt hírneves (Budapesti Szemle 1869—70, 18, 74). Mivel nagyrabecsülte sokat foglalkozott *Dora d'Istriával*, eredeti nevén Ghika Helena hercegnővel, ki oláh fejedelmi családból származott s Florencben lett Kuun Géza jó ismerőse. Dora d'Istria német, olasz, franczia és görög nyelven írt társadalmi, történelmi, politikai műveket, melyeket Kuun Géza a Fővárosi Lapokban (1877.) ismertetett. E kiváló nő hatásának lehet részben tulajdonítani, hogy Kuun Géza egy évtizeddel ezelőtt Dalmáciát, Hercegovinát s Montenegrot meglátogatta és Belgrád, Bukarest nevezetesebb tudósaival összeköttetést kezdett. Mikor Dora d'Istria meghalt, nemcsak az Erdélyi Muzeumban (1889.) írt róla értekezést, hanem később is visszatért emlékére a Westöstliche Rundschau-ban (1894). Ugyancsak az Erdélyi Muzeumban írt az annyira szeretett olasz tudományos irodalom egy másik jeleséről *Amari Mihályról*, a történetíróról és orientalistáról.

Talán megállhat fentebb kifejtett állításunk, hogy ezekkel a szellemekkel való szíri érintkezése is kihatással volt arra, hogy Kuun Géza irodalmi tevékenysége több ágra szakadt. A családi kör gyűjtő és tudományszerető hajlama vetette el ennek csiráit, az erdélyi tudós hagyomány, mely az enciklopedikus hajlandóságot mindenkor ápolta, növelte meg a csirákat, de a külföldi mintaké-

pek bizonyára erősítették. Kuun Géza helyzetéből természetes módon sarjadzott ki a sokoldalú törekvés. Mint irodalmi vezérlésre hivatott férfiú, ki a külföldi tudománnyal sűrű érintkezést tartott fenn, mint gyűjtő, a ki minden szellemi maradványt fentartani óhajtott, kötelességének is, szenvedélyének is választotta a sok ágazatu tudós foglalkozást. A nyelvészet mellett, melynek mind grammatikai, mind történeti, mind pedig összehasonlító részét művelte, munkálkodott az irodalomtörténet, publikációk, összehasonlító mitológia, egyház, néprajz, forráskutatás és régészet terén. Bizonyára sokkal nagyobb területet alkotnak ezek, semhogy a mai időkben egy tudós az egészet mindenütt egyforma sikerrel megmunkálhassa. Ámde egyrészt életmódja, másrészt biztos fegyelmezettsége megóvta Kuun Gézát attól, hogy tevékenységét teljesen szétforgácsolja. Egész életét a tanulmánynak és közlésnek szentelte. Anyagi gondjai nem voltak s a szorosabb társadalmi szerepléssel nem sokat törődött. Így az idő hősege s a jó munkabeosztás mellett igen sokat dolgozhatott. Másrészt nem is akart teljesen polihisztorrá változni. Egyrészt megelégedett a felsorolt tudományágak művelésével s azok közül is a néprajz és a forrástanulmányok terén törekedett a nagyszabású és nagyjelentőségű művek alkotására, egyebekben pedig egyszerű örömökre és sikerekre vágyódott. Ez az erős maga fegyelmezés, mintaszerű nagy szorgalom s minden óra felhasználása teszi dús irodalmi működésének egyik titkát.

Az irodalomtörténethez való vonzódás hagyomány volt családjában. Az ő örözetére jutott a Gyulayak nem egy kézirati műve, sok nagybecsű levél s mindenekfelett Gyulay Lajos naplója. Azon helyek irodalomtörténeti vonatkozásai, a melyek szívéhez közel álltak és szeretetének a legkedvesebbek voltak, különösen érdekelték. Így szívesen írt irodalomtörténeti cikkeket és adott publikációkat, a mint az nem is lehetett másként Szilády Áron barátjánál. Kerekes Ábel tordosi születésű tanárról, ki a múlt század elején egy magyar történeti folyóirat megindításán munkált, értekezést írt (Erd. Muz. 1891). Különös előszeretettel foglalkozott az erdélyi tudományos törekvések és társulatok történetének egy-egy részletével. E nemü dolgozatai: *Visszapillantások az Erdélyi Múzeum megalapítására* (Erd. Muz. 1898.), melyben Mikó Imre gróf törekvéseit méltatja, *Erdélyi tudományos igyekezetek* (Erd. Muz. 1900.), melyben a XVIII.

és XIX. század irodalmi mozgalmait, Kemény József gr., Batthányi Ignác gr. püspök, Teleki Sámuel gr., Döbrentei Gábor, Aranka György, Cserey Farkas, Kerekes Ábel, Vass József munkálkodásait, agitációit ismerteti és *A hunyadmegyei történelmi, régészeti társulat előzményei és előjelei* (Déva 1899.) — *Budapest 1820-ban* (Erd. Muz. 1902.) érdekesen vázolja a budapesti életet, irodalmi mozgalmakat Döbrentei Gábor levelei alapján. Ez a dolgozat részlete annak a ki nem adott emlékbeszédnek, melylyel társulatunk 1886-iki decemberi ülésén Döbrentei emlékének annak születése 101. forduló napja alkalmából áldozott. *Kőrösi Csoma Sándor* meghalt életéhez adatokat közölt (Ker. Magvető 1887.), *Bölöni Farkas Sándor leveleiből* (Ker. Magvető 1884—85.), *Kazinczy két levele* (Hunyad 1881.), *Kisfaludy Sándor két levele Döbrentei Gáborhoz* (Irodalomtörténeti Közl. 1891.) című publikációi is érdekesek. E nemben legnagyobb *Gyulay Lajos naplótöredékéből 1815—34.* (Budapest 1875.) című vaskos kiadása, melyben nagybátyja hecses feljegyzéseinek közölte egy részét. Ugyancsak ebből a naplóból vette anyagát *Az 1864-iki országgyűlés előestélyén* (Erd. Muz. 1903.) című közleménye és részben *Wesselényi Miklós emlékezete* (Erd. Muz. 1902.) című dolgozata. Az irodalomtörténet munkálása és nemcsak az irodalom szeretete révén jutott az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöki székébe, melynek finom izlésű vezére volt. Évenként szokásos külföldi utjáról s budapesti tartózkodásából hazafelé indulván Kolozsvárra tért be és az irodalmi társaság gyűléseit emelkedett és választékos beszédekkel nyitotta meg. Nem az elkülönödés, a lokal-patriotizmus vezette őt az erdélyi irodalmi törekvések különös elősegítésére, hanem átszármazott irodalmi hagyományok kultusza. Az Erdélyi Múzeum, az Irodalmi társaság és az Erdélyi Múzeum folyóirat azért nőtt elválaszthatatlanul szívéhez, mert ezeknek kezdetei lelkesítették azokat, a kik a tudomány szeretetét szívébe oltották, mert folytatásai egy nagy múltnak, melyben lelkesedése gyökeredzett.

Hasonló vezető szerep jutott Kuun Gézának az erdélyi reformatus egyházi életben is. Elnöke volt az erdélyi reform. egyházkerület egyházi értekezleteinek és főgondnoka az egyházkerületnek. Az egyházi gyűléseken mondott beszédei nagy vallásosságáról tanuskodnak. Ez a mélyen gyökeredző hit iratta meg vele *Az imád-*

ság története (Kolozsvárt 1899.) című művét, melyet hitsorsosai az egyházi irodalom gyöngyének neveznek. Vallásossága azonban nemcsak meggyőződésében és theologiai ismereteiben gyökeredzett, hanem — a mi másoknak hitét épen ellenkezőleg gyakran megrendíti — a tudomány, a különböző mitoszok összehasonlító tanulmánya alapján is erősbüdött s azért az egyházi folyóiratokat ilyenmü dolgozatokkal is gazdagította tisztán vallási cikkein kívül. Mint a néprajz mestere különben is erősen érdeklődött a folklóre, a néplelkület e leghatalmasabb megnyilatkozása iránt. Ezért egyéb tudományos működésben kifáradt szelleme felfrissítésére és hitsorsosai tudományos épülésére nemcsak tisztán elmélkedő cikkeket írt az egyházi folyóiratokba, hanem sokat közölt az összehasonlító mithologia területéről is. Ebbe a körbe tartozó dolgozatai a Keresztény Magvetőben 1876-tól kezdődőleg: *Elmélkedés az erényről, A mandeuszokról, Erdély őslakói és az agathirsisek vallásáról, Összehasonlító mithologia, Néhány szó a germán népek mithologiájáról, A kínai népvallásról és annak a buddizmus befolyása alatt történt módosulásáról, Maimonides értekezése a Mózes előtt létezett bálványimádásról, Masudi Manesről és a manichaeus hitfelekezetről, A keresztény hierarchiáról Masudi szerint, továbbá Gondolattöredékek a vallás jelentőségéről* (Prot. Szemle 1898.), *A katharosok hitfelekezete* (Különlenyomat az Erd. Prot. Lapokból.)

Az összehasonlító mithologiából vett dolgozatai átvezetnek a néprajziakhoz, melyeknek részét alkotják. Kuun Géza nyelvészeti tanulmányai közben, tüzetesen megismerkedett a tanulmányozott nyelvek logikájával s így önkénytelenül belemélyedt a néplelkületek vizsgálatába is. A régi és az új kelet számos népének pszihológiáját átbuvárolta s rendkívül gazdag tudásra tett szert. A legnagyobb kitartással természetesen a vándorló magyarság ősi lelkét és műveltségét kutatta, valamint azokat a népeket vizsgálta, a melyek a magyarsággal egykor érintkeztek vagy beléje olvadtak. A mai idők egy-egy jellemző sajátságát is szívesen feljegyezte. A mit a külföld a néprajz tekintetében újított, folytonos figyelemmel kísérte és itthon is megismertette. Felkarolta és támogatta a magyar Néprajzi Társaság alapítását, melynek örökös tiszteletbeli elnöke lett és melynek gyűléseit magvas, az újabb és újabb etnografiai kérdéseket ismertető és felvető beszédekkel vezette. Ennek keleti szakosztályát ő szervezte. Hunyad-

megye etnografussait is sarkalta és minden dolgozatok alkalmából melegen méltatta. A mit a néprajz köréből megírt, egy egész kis könyvtárt tesz ki. Egyik másik dolgozatát már is említettük. Egy néhányat még felemlítünk. Becses apróságok: *A brodnikokról* (Erdély 1892.), *Monda és történet* (Erdély 1894.), *Erdély és a néprajz* (Erdély 1898.), *Kincsdombok és búnytszok* (Ethnographia 1890). Nagyobb dolgozatai úttörők voltak e nemben és Kuun Géza jelentőségét hihetetlenül nagyra duzzasztották. 1873-ban közzétett munkája *Adalékok Krim történetéhez* (Ért. a nyelvtud. köréből. 1873) kezdik meg a sort, melyben helyet foglalnak *Adalékok Ázsia és Kelet Európa ethnographiájához a IX. és X. évszázadban* (Erd. Muzéum 1893.), *A kúnok nyelvről és nemzetiségéről* (Ért. a nyelvi köréből 1885.), *Hunyadmegyéről* (1890.), melyben a megyei helynevek nyelvtörténeti magyarázatát adja, továbbá a népvándorlási rész Hunyadmegye monographiájában. A hunyadmegyei történelmi és regészeti társulat ünnepélyes közgyűléseinek gazdag tartalmú megnyitó beszédeiben is megérintett néprajzi és történeti kérdéseket, egy ízben (II. Évkönyv. 15 o.) a *hittitokról* érintkezett, egy másikban (II. Évkönyv) a keleti műveltség európai útjairól szólt.

Részben a néprajzi szakba, részben a forrástanulmányok sorába tartoznak legnagyobb szabású munkái, melyek el nem avulnak soha és a modern tudománynak új utakat jelölnek. E nagybecsű művek, melyeknek mindegyike évekre, sőt évtizedekre kiterjedő tanulmányok gyümölcse volt, külön tanulmányt érdemelnének. Fájdalom, nincs senki, hogy ez alkalommal bővebben kiterjeszkedjünk rajtuk. Talán nem is szükséges. Önmagukban és önmagukért sokkal ékeesebben szólnak. Kuun Géza szelleme legjavát öntötte beléjük s így az ő dicséretét és dicsőségét már címük megnevezésével hirdetik. A Kuun Géza nevének pedig egyszerű felémeltése is rögtön észbe juttatja őket, annyira önszertartók szertőlük egyéniségével és nagyságával: önszertartozó fogalmak lettek. Kuun Géza igazi világhírért *Codex Cumanicus* bibliothecae ad templum divi Marci Venetiarum című 1880-ban megjelent latin munkája tette hatalmasá. A *Codex Cumanicus* Petrarca a nagy olasz költő és humanista ajándékozta a velenczei könyvtárnak. A kódex a latin, perzsa és kún nyelvek nyelvtani alakjait hasonlítottá össze s így a kún nyelvnek úgyazólván minden fennmaradt emlékét megőrizte. A

kúnok még a XIII. században nagy számmal laktak Krimliában és Dél-Oroszországban, úgy hogy a velencei és olasz kereskedők megtanulták nyelvöket. Ennek köszönhető, hogy a Petrarca codex megőrizte nyelvök maradványait. Hat esztendei tanulmányt szentelt ennek a kodexnek Kuun Géza, sajtó alá rendezte nyelvészeti anyagát, becses magyarázatokat, történeti jegyzeteket írva hozzá. E teljesnek ítélt munkáját későbbi dolgozatai kiegészítik. A kún nyelvre és nemzetiségre valamint a kodex anyagára és történetére vonatkozó tanulmányait tovább folytatva születtek *Additamentorum ad codicem cumanicum nova series* (Bpest. 1883.), *A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről* (Ért. a nyelv. köréből 1885.), *Quinquaginta Aenigmata Cumanica ex codice cumanico bibliothecae ad templum divi Marti Vrbetturum* (Bpest. 1888.) és *Újabb adatok a Petrarca codexhez* (Ért. a nyelv. köréből 1892.) című dolgozatai, melyekkel nemcsak a hazai, hanem a külföldi tudományt is hálaára kötelezte.

Törhetetlen fajszerelete, nemzetünk múltjának lobogó bámulása vezette arra, hogy azokkal a keleti forrásokkal foglalkozzék, melyek a vándorló és hunfoglaltó magyarságra fényt derítenek. Egy új világot tár fel tanulmányával a magyar eredet és történet kutatóinak szeme elé. A keleti nyelvek tanulmányának, a keleti régészeti és néprajzi tanulmányának útján haladva, mint jó magyarunk természetesen elő kellett jutnia neki a magyar történet nehéz területére. Szívós akarata és erős munkakészsége mintegy hivatottá tette, hogy az ill. terjedő zavarba és homályba némi rendet és világosságot hozzon. A keleti forrásokban minden sort felkutatott, kiértékelte és magyarázott, a mi a magyarság történetének és művelődésének valamely emlékét fentartotta. Az arab és perzsa nyelvek alapos tudása segítette őt ebben s a mit a keleti költőktől közreadott, azt a magyar tudomány, úgyiszlén az érzéketlenül tekintély erejével ruházta fel. Kiváló forrástanulmányai és fordításai: *Qandézli szöveg a magyarokról* (1894. Akad. Ért.), *Jeleslét a magyar hunfoglaltat írtó arab és egyéb keleti írtólólól* (Akad. Ért. 1893—94.) továbbá *Kréti írtólól* (1898.), mely könyve különösen a magyar hunfoglaltat külföldi című akadémiai kiadványból. Ebben Ibn Rostéh, Istakrí, Maszudi és mások korábbi aija. Elete alkonyán 1904-ben még egyszer visszatért Qandézlihez s kéziratos munkájának a törökökről, tibetiekről és sinesiekről írt fejezetét magyaráta.

A keleti kútfők tanulmányai alapján született élete tudományos koronája, melyben a magyar őstörténetre vonatkozó kutatásainak eredményét közölte. E korszakos műve, melynek egy-két állítását módosítani fogja a tudomány, de egészét a magyarság eredetének és vándorlásainak kutatója soha sem fogja nélkülözhetni, *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima* Kolozsvárt megjelent két kötetes munkája. Latin nyelven írta, klasszikus nyelvezettel, mint a Codex Cumanicust, hogy a külföld is forgassa. Sajátságos, hogy egyik emlékbeszédében Kuun Géza reflektálván Mommsen vádjára, melylyel Torma Károly magyar dolgozatairól beszélve a másodrendű nyelvek használatát ostorozta, a hazai nyelv mellett lelkesen izgat és nagy műveit még sem magyar nyelven írta. Nem ellenmondás ez. A latin, mint a tudomány nyelve kívül esett e gondolkörön s Kuun Géza e műveit a hazai és külföldi tudomány számára egyformán írván, választotta a latint a tolmácsolás eszközének. Célját el is érte. Nemcsak itthon, hanem külföldön is egész forradalmat támasztott könyvével. Az őshazák és intézmények fogalmait csaknem tisztázta, a magyar vándorlás útvonalait megállapította, mindazon népek és helyek viszonyait, melyek a magyarság őstörténetébe beletámasztanak bámulatos készséggel, kiváló elmeélel és tudományos apparatussal rajzolta meg. E munkájának egyik kiváló érdeme, hogy annak a nagy pusztításnak, melyet a Hunfalvy és a Budenz iskola végzett, romjait eltakarította, a magyar krónikások hitelének egy részét pedig, amennyire azt megérdemelték, visszaállította.

E nagyszabású munkái magasztosították őt a magyar tudomány fejedelmének, a minek kitüntetésekben való kifejezése is nagy mértékben nyilvánult. A magyar tudományos társulatok vezértükké választották, a Tudományos Akadémia tiszteleti tagsággal és alelnökséggel, a kolozsvári és budapesti egyetem tiszteletbeli doktorsággal jutalmazta. A főrendiház tagjának választotta, mikor az ujjászervezés pillanatában Kuun Gézának ki kellett volna maradnia belőle. A királyi kegy valóságos belső titkos tanácsosi méltósággal tisztelte meg. Az elismerésre, a megtiszteltetésre komoly súlyt fektetett, de e nagy kitüntetések közepette is gyengéd lelkiületű férfiú és szerény tudós maradt, ki a legnagyobb örömmel tartja az igazság kutatásából fakadót, legnagyobb kitüntetésnek a tudósok barátságát. Mindket-

tőt elérte. Marosnémetire úgy tekintett minden magyar tudományos író, mint egy irodalmi székhelyre. Valóban azzá is avatta Kuun Géza, a minnek elődei alapították. A ki oda belépett, észrevehette, hogy a hely a tudomány szentélye. A római világ maradványai díszítették parkját, melynek fáit régi jelesekről és jó barátairól, Szilágyi Sándorról, De Gerando Attiláról, Torma Károlyról és másokról nevezte el, kiket igaz bensőséggel szeretett és megsíratott. Bent a kastélyban gazdag levéltár tartotta fenn a múlt idők számos drágaságát, melynek egy részét Gyulay Lajostól örökölte, nagy részét ő maga gyűjtötte. A hatalmas könyvtár polcairól a tudomány komolysága pillantott le. Gazdag halotti beszédek, hírlapok és gyászjelentésekből álló gyűjtemények mutatták, hogy a ház úra elkövetkezendő századok kutatásainak is anyagot csoportosít. A külföldi utakból hazahozott tárgyak a külföldi hatás jelentősége mellett szóltak. Szóval a merre az emberi szem pillantott, mindenütt olyas valamit látott, a mi a tudományt, a tudóst illette, mintegy jelképezvén, hogy lakója és a lakóhely, az egyéniség és milieu egymással tökéletes összhangban állanak.

A tudás emlékeitől körülvéve, tudományos gondokban fáradva élte itt ritka szabályos életét Kuun Géza, lelkiismeretes munkába mélyedve, mintha utólag akarná féltő gondossággal megérdemelni azt, a mit születésekor a sors bölcsőjébe tett. Végig tekintve pályáján, méltán azt gondolhatjuk, hogy gondos munkával, a polgári törekedésekkel akarta szentesíteni származása magasságát. A nagy tudás mellett nagy szív dobogván. Kuun Géza főrangúvá lett a tudósok között is. És így valóban nem lehet csodálkozni azon, hogy kulturális törekvéseihez, irodalmi eszméihez teljesen hozzásimult szeretett hitvesével, Kemény Vilma bárónővel együtt Marosnémetit a kultura bajnokainak igazi tűzhelyévé tudta tenni. Világhírű tudós és kopott ruhájú tanár szívesen látott vendég volt, ha a tudomány nevében kopogtatott. S mindenkinek egyformán jutott a házi gazda szellemének pazarul szórt ismereteiből és játékaiból, mert Kuun Gézában a tudás és szellem, a komolyság és derű összeolvadtak egymással. Tiznél több országból, száznál több tudóstól, sok ezernél több könyvből merített tudás részletei szóródtak széjjel a marosnémeti kastély régi izlésű butorai között. Az a könyv, melybe minden látogató beírta nevét, sokat tudna mesélni arról,

hány ember jött ide a tudomány' kedvelésben társához, hány, hogy élete nyomorúságán az érzékeny szívű emberbarát befolyásával segítsen. S a legfényesebb nevek társaságában ott van az egyszerű tanító és pap neve is. Mindenki megfordult itt, a ki a kulturán munkált. De ott látjuk a szegény özvegy asszony nevét is, ki tanuló gyermekének ösztöndíjat, segítséget jött szerezni. Mindenki megfordult itt, a ki a kultura és a jószív áldásaiból akart meríteni.

És az ismételten megjelenők nagy száma mutatja, hogy az első benyomás varázsszá alakult, hogy Marosnémetire a visszavágyódás érzésével lehetett csak visszagondolni. Szilágyi Sándor, Torma Károly, Keller Ottó, Bennsdorf Ottó bizalmas barátokká lesznek, kik gyakran visszatérnek, napokat töltenek itt boldogan s emlékeik, benyomásaik elbeszélésével a látogatáshoz másokba is kedvet öntenek. A Történelmi Társulat gr. Szécsen Antal, a bukuresti egyetem Tocilescu vezetése alatt csoportos kirándulást vezetnek Marosnémetibe, mert Kuun Géza egyénisége magához vonzó hatású. Nemcsak Hunyadmegye régiségei, hanem a felettük örökődő Kuun Géza hírneve is idehozza a külföld és Magyarország számos jelesét. Studniczka Ferencz, Bennsdorf Ottó, Jung Gyula, Cumon, Münsterberg, Oehler, Nielsen épen úgy zarándokolnak ide, mint Hunfalvy Pál, Szabó Károly, Hampel József, Finály Henrik, Fraknoi Vilmos, Orbán Balázs, Márki Sándor, Szádeczky Lajos, Vikár Béla, Réthy László, Hermann Antal, Posta Béla és számosan. A mint a vándorló népek hazánk földjét a népek országútvá tettek, úgy tette Kuun Géza Hunyadmegyét a tudósok utjává. És Kuun Gézának minden dicsőségnél jobban esett, hogy szerette megyéjére sugárzik így fény, dicsőség általa.

Mert gyermekkorra emlékeivel, Marosnémeti birtokával olyan erős szálak fűzték Kuun Gézát Hunyadvármegyéhez, mint a minők a gyermeket szülőjéhez. És Kuun Géza nemcsak szavakkal, hanem tettekkel is bebizonyította, hogy abból a mérhetetlen szeretetből, melylyel a hazát, annak művelődési érdekeit szolgálta, a legnagyobb és legforróbb rész Hunyadvármegyét illette. Apostola volt itt mindannak, a mit a kultura nevében fontosnak talált. Buzgón látogatta a megyei iskolák vizsgáit, buzdította, lelkesítette a tanulókat és oktatókat. A vármegyének régiségekben gazdag földje arra ösztönözte, hogy nagyszámú tanulmányai mellett a régészettel, a római korszak művelődési eszméivel, a feliratok mithologikus tanul-

ságaival, főleg a Mithra kultuszszal behatóan foglalkozzék. Tudva azt, hogy a tudatlanság és közöny, a magángyűjtemények bizonytalan sorsa miatt mennyi történelmi emlék pusztult el Hunyadvármegye földjén, lázas lelkesedéssel állott a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat élére, mely a megye történelmi emlékei felderítésére és megőrzésére vállalkozott. A társulatot agitatorikus tehetségével, huzgó irányításával, számos eszme felvetésével, oktató tanításával Súlyom-Fekete Ferencz dr. és Réthi Lajos támogatásával Torma Zsófia, Király Pál, Kolumbán Samu, Kún Róbert, Mailand Oszkár, Veress Endre dr., Téglás Gábor és mások irodalmi közreműködésével virágzásra emelte s a bekövetkezett válságok dacára is a feloszlástól megmentette. Ha olykor egyesek részéről önérdék is huzódott meg az ő tisztes, puritán egyénisége mögött, mégis a hazai és külföldi tudomány méltó elismerését vívta ki e társulat. És bármennyire fogyatékosan, megdézsmálva, mégis gazdagon heverő kincsek töltötték meg a hunyadmegyei régészeti muzeumot, melynek Mithra emlékei számos tudóst vonzottak ide s rendezve, majdan méltó helyiségben elhelyezve mennyit fognak még a jövőben Dévára vonzani. E társulat közgyűlései ünnepnapjai voltak Kuun Géának. Tiszta örömtől eltelve, munkatársai szerény munkálkodásait is szeretettel kiemelve, ő mert lelkesedni tudott a Kazinczy idealizmusával és saját lelke önzetlenségével, mondott ilyenkor buzdító, tanító, termékenyítő megnyitó beszédeket, melyeknek régies, nehézkes szerkezetű mondataiból a tudás és szeretet egyforma bősége áradt. A magyar archaeologia büszkeségét, Torma Zsófiát épen úgy lelkesítette nagyhirű tanulmányainak közzétételére, mint a szerény munkást, a félénk tanulót az első irodalmi szárnypróbálgatásra. S büszkesége telt benne, mikor napról-napra közelebb látta a megvalósuláshoz Hunyadvármegye monografiáját, melynek tervét ő pendítette meg Hunyadvármegye közgyűlésén s melyért formátlan, de meggyőző és tiszteletet gerjesztő beszédeivel vel a törvényhatósági bizottság és társulatunk ülésein ismételtén sikra szállt.

Valóban hű fia volt e földnek, mely rajongóbb és jobb terhet nem hordozott, mint azt a testet, melyben a Kuun Géza lelke lakozott. És e darabka földön járva, itt Déva körül, fájó szívvel, aggódó búval szemlélte, hogy a faj, mely itt hazát teremtett, mely

ezer sebből vérzett, mely tápláló szabadságot osztott, a nyelv, mely harci dalokat riadozott, jogot formált, politikai csatákat vívott, napról-napra pusztul, mindinkább zselérré változik. Ez a gyötrő tapasztalat indította arra, hogy *A nemzeti egység alapelveiről* (Magyar Polgár 1898.) elmélkedjék és írjon *Gondolatok a magyar faj hivatásáról az új ezredév küszöbén* (A Hunyadm. tört. és rég. társulat VIII. évkönyve) címmel lelkes rajongó dolgozatokat. Gyermekkorában megcsókolta a földet, a melyből nemzetsége sarjadzott, férfi korában átölelte fényes szellemével, izzó lelkével. Ennek az ölelésnek melegsége vezette őt az Emke táborába, hol egyaránt küzdött a szónak és tollnak erejével, hogy a magyar faj létét, szellemi és politikai hegemoniáját megmentse.

Ezt a szép, kerekded, összhangzatos, csalódásokban szegény, aratásban gazdag pályát futotta be Kuun Géza.

Mi, a kik ma az ő emlékének áldozunk, tanuságot tettünk róla, hogy küzdelmének, szeretetének jutalmazása lőn. Nevét beírta elévülhetetlenül a magyar művelődés történetébe. Kuun Gézát úgy fogja emlegetni az élő nemzedék, mint a tudomány legnemesebb és legjobb bajnokát, mint azt a példaképet, kiben a tudásnál csak az érzés volt nagyobb. A legtöbb ember pusztán a faj továbbfejlésztésével hagyja vissza itt jártának nyomait. Kuun Géza azok sorába tartozik, kik tehetséggel és küzdéssel túlszárnyalván a rendes emberi mértéket, nem múlnak el a múló idővel. Porai elvegyülhetnek az anyafölddel, sírboltja eltűnhet nyomtalanul, de késő idők multával is az ő neve nemcsak egy családfa ágazatai közt fog fenmaradni, hanem azoknak dicső lajstromában is, a kiknek az emberiség művelődése örök hálával és köszönettel tartozik.

Hajtsuk meg emlékének ápolói szívünket és szeretetünket az ő szellemalakja előtt. Gondolatainkat küldjük sokszor zarándokútra a kolozsvári temetőbe, hol az anyaföld szelid ölelése jutott neki osztályul. Áldás és dicsőség Kuun Géza gróf emlékére időtlen-időig!

Adalékok gróf Kuun Géza életrajzához.

Írta és felolvasta: Súlyom-Fekete Margit.

Előre is engedelmet kérek a nagyérdemű közönségtől, hogy az éppen most elhangzott emelkedett színvonalu és nagyszabásu emlékbeszéd után becses figyelmöket pár percre igénybe venni bátorodom. Nekem nem célom emlékbeszédet tartani, csupán néhány adattal óhajtom a gróf Kuun Géza életrajzát kiegészíteni. Az ő tü-neményes jellemének apró, de nem kevésbé érdekes vonásait kö-töttem egyszerű, igénytelen csokorba, hogy letegyem a nagy halott emlékezetének oltárára. Hadd húzódjék meg az én szerény mezei virágokból álló füzérem az ott illatozó babér és örökzöld koszorúk között tanújeleként sirig tartó tiszteletem, kegyeletemnek és hálámnak. Kérem szíves figyelmöket és türelmüket néhány percre.

Most, mikor kül- és belföldön egyaránt gróf Kuun Géza élet-rajzának megírásával foglalkozik a tudományos világ számos tagja, így hogy csak néhányat említek: Jung és Keller professorok Prágában, Szádeczky Lajos és Sándor József Kolozsvárt, Vikár Béla és Goldzieher Ignác, utóbbi a magy. kir. tudományos akadémia megbízásából Budapesten, Tiza, a világhírű philologus Páduában I. Raguidi című művében örökitette meg gróf Kuun Géza emléke-zetét, a Helsingforsi tud. akadémia és a Leydeni egyetem eclatans módon nyilvánították az elhunyt tudós iránti részvétöket, csekély-ségemet is felkértek és pedig több oldalról, hogy írjam le a meg-boldogultra vonatkozó visszaemlékezéseimet. Szívesen teszek ezen felszólításnak eleget, hisz kedves emlékeim közé tartoznak a Ma-rosnémetiben gróf Kuun Gézáék társaságában eltöltött napok.

Már kora gyermekkoromban sokszor látogatta meg gróf Kuun Géza édes atyámat, kihez ismeretségek első percétől kezdve mind-végig egyformán meleg barátság fűzte. Atyám akkoriban alapította a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatot, melyet a gróf Kuun Géza munkássága és tekintélye emelt a későbbi évek folya-

mán a tökély magaslatára. Gyakran beköszöntött mi hozzánk, elhozva magával ismerőseit, rokonait, vendégeit, többek közt Benndorf professort Bécsből, Angelo de Gubernatis Olaszországból, Jung és Keller tanárokat Prágából és sok más kül- és belföldi tudóst. Ilyenkor rendszeren nálunk ebédelt; sokszor jött hozzánk pénteken, a mikor mi böjtöltünk s jóízű humorral jegyezte meg: „Azért jövök pénteken, hogy én is böjtöljek, otthon úgy sem böjtölök soha.” És hozzá tette még: „A böjtös ebéd is jó, csak legyen kellemes társalgással fűszerezve.” Egy ilyen pénteki ebédek alkalmával mesélte el a következő jóízű apróságokat.

Egyszer Angelo de Gubernatis gróffal kikocsiztak Vajdahunyadra s éppen egy rendkívül érdekes, tudományos probléma megvitatása közben gr. Kuun Géza meglepetéssel vette észre, hogy öreg kocsisa a bakon elaludt s példáját követték nemsokára a lovak is; ő azonban nem akarván megzavarni a vita érdekes menetét, nem ébresztette fel az alvókat; s ime a vita hevében a kocsis hirtelen magától felébredt, felébresztette a lovakat s ők némi késedelemmel bár, de szerencsésen megérkeztek Vajdahunyadra.

Ez a kis apróság különben fényes világot vet az ő családi tradíciókhoz híven ragaszkodó, nemes lelkületére; ugyanis öreg kocsisát, lovait hintójával egyetemben nagybátyjától, gróf Gyulay Lajostól örökölte s büszkén jegyezte meg, hogy lovai sokszor vitték Döbrentei Gábort is, ki gróf Gyulay Lajos nevelője volt és későbbi évek folyamán is gyakran meglátogatta egykori tanítványát.

Hintójának különben, melyet gr. Gyulay készíttetett a XVIII. században, az volt a sajátsága, hogy évek hosszú során keresztül csak a bal oldalán nyílt; egyszer Benndorf bécsi professort elvitte magával néhai Pogány György főispánhoz; kiszálláskor Benndorf, nem ismervén az erekleve gyanánt őrzött hintó sajátságát, megakart előzni az elősiető komornyik segédkezését és ime, az évek óta makacskodó jobboldali szárny feltárult a tudós Benndorf előtt s a gróf jóízűen jegyezte meg: „Nemcsak én vagyok a tudósoknak nagy tisztelője, de még a kocsimra is átragadt ezen tulajdonságom.”

Másik jóízű anekdotája kedvenc komornyikja — Fekete Lászlóra vonatkozik, ki számos külföldi útjára kísérte s egy alkalommal Olaszországban megbetegedett; Kuun Gézának tudományos

gyűlésen kellett résztvennie s az olasz doktor és magyar komornyik ezalatt együtt értekezett s a diétára vonatkozólag ajánlotta a doktor a már javulófélben levő komornyiknak, hogy könnyű ételeket egyék; miután semmit sem tudott magyarul, így fejezte ki magát: „Papa, papa, kikeriki!” (t. i., hogy csirkét egyék.)

Ezeket a kedves apróságokat szüleim mesélték el nekem, később gyakran volt alkalmam növendék leány és felnőtt koromban a Kuun Gézáék, ezen kedves és végtelenül érdekes emberpár, vendégszeretetét élvezni, s így közelebbről megfigyelhettem a megboldogult tökéletes jelleme és tüneményszerű egyéniségének számos vonását, melyek méltán bámulatra ragadták a lélekbúvárt és a laikust egyaránt. A gróf Kuun Géza élete nyitott könyv s én nem is terjeszkedem az ő lénye és tudományos működésének általános jellemzésére, ez nálamnál méltóbb egyének feladata, csupán azon apró, de nem kevésbé ritka és lényeges jellemvonások felemlítésére törekszem, melyek nélkül egyéniségének megérthetése el sem képzelhető.

Csodálatos volt gróf Kuun Gézának rendszeretete, bámulatosan kifejlett beosztási képessége, szervező tehetsége, e mellett soha nem volt sem szórakozott, sem szeszélyes. Türelmetlennek sem tapasztalta soha senki s mint neje nekem említette, bármikor a legnagyobb tudományos búvárkodás közepett is azonnal a legnagyobb készséggel válaszolt a hozzá intézett leglényegtlenebb kérdésre is, soha nem odázván el a választ későbbi időre, mint a hogyan ezt a legtöbb ember cselekedte volna. Nagy lelki nyugalmat és egyszersmind bátorságát is jellemzi a következő apróság, melyet neje mesélt el nekem.

Egy alkalommal Ravennában időzván, gr. Kuun Géza meglátogatta ifjúkori barátját, Pazzoloni grófot, kit évek óta nem látott. Az udvarra belépven, várta a bejelentő komornyik visszatérését, mikor hirtelen két óriási szelindek rohant reá; nem szólt, nem kiáltott, nyugodtan állott s úgy látszik tekintetével lefegyverezte a mérges kutyákat, mert nem harapták meg s néhány perc múlva elősiető gróf Pazzolini elé különös látvány tárult: gyermekkori barátját látta szoborszerű helyzetben, 2 óriási szelindek lábával a vállán, a saját udvarában.

Mikor később egymást átölelve visszatértek a fogadóba, hol

Kuun Géza Pazzolonit nejének bemutatta, utóbbi nem győzött eléggé bocsánatot kérni a grófnétól s a gróftól kutyáinak helytelen magaviselete miatt és elútazásuk előtt gyönyörű szegfűcsokorral lepte meg Kuun Gézánét, csak hogy kiengesztelje legkedvesebb barátját a rossz fogadtatásért.

Kuun Gézának mindenre volt ideje, minden hozzá intézett levélre, még a legkisebb gyermek soraira is szívesen válaszolt. Különösen kedves volt azonban keresztgyermekével szemben; pedig mint ahogyan ezt néhányszor nekem elmesélte, keresztapja, br. Bruckenthal József éppen nem részesítette szívélyes fogadtatásban.

Ezt a kis epizódot következőképen örökíti meg:

„Gyermekeveimben egyre emlékszem, ki ridegen elutasított magától s ez keresztapám volt, ki midőn József napján talán 1846-ban megjelentem nála s már hozzákezdtém jól betanult névnapi köszöntőmhöz, karagosan reám kiáltott: „Hinaus mit dem Kind.“ Ezt már nem anyámtól hallottam, ez már saját emlékem.”

Mint látjuk, ezen elutasító, rideg fogadtatást ő öreg korában sem tudta elfeledni s talán ezért volt olyan különösen szívélyes és kedves keresztgyermekével szemben. Karácsonykor szép és értékes ajándékokkal lepte meg őket, élénken érdeklődött tanulmányaik iránt, jelen volt minden vizsgájukon, sőt ha későn érkezett és keresztfitái már feleltek, külön kiszólitatta őket.

Különben gróf Kuun Gézának végtelenül kedves és szeretetreméltó egyénisége már gyermekkorában nyilvánult s egy éves korában ezeket írja róla az akkor 80 esztendőös Bethlen Ádámné Wass Minka grófnőnek: „Ha látnátok a kedves kis Gézát, szeretni fogjátok, mert igen kedves, vig, nem sir, a mióta itt vagyok, még egyszer sem hallottam sírni, mindig táncol lábával, kezével; nagy, kövér, már eszik, iszik vizet, igen kedves, szép gyermek, én soha nem láttam ilyen jó gyermeket, nem kényes, nem mérges.” — Ez egy 80 esztendőös nagymama szájából nagy dicséret 1 esztendőös gyerekekre.

A költők és tudósok iránti szeretetének csirái is kora gyermekkorára vezethetők vissza. Anyja, a költői lelkű Gyulay Constanzia ébresztette fel benne a nagy Goethe iránti szeretetét. Saját magát Goethének, Irma testvérét Schillernek, egyik játszótársát pedig Winkelmannek nevezte el. Budapesti lakásukban Goethének

egy szobája volt felállítva egy kaminra, a gyermek Kuun Géza elhitette Irma hugával, hogy a szobor a pogány istenekhez hasonlóan áldozatot kíván s rábeszélte, hogy áldozza fel neki naponként orzsonnáját, a mit huga hűségesen meg is cselekedett, a szobor alapzatára helyezvén kávéját, a mit azután fivére titokban elfogyasztott. Az epizódnak ezt a részét ő maga nem írta le, de jelenlétemben egyszer így nyilatkozott: „Nem bánom, ha mások megörökítik csintalanságom emlékét.”

A tudósok iránti szeretete köztudomású tény, pedig gyakran volt külön tudósokkal dolga. Egy alkalommal, mikor éppen Németiben időztem, egy igen külön tudós látogatta meg s kérte, hogy a magyarok őseredetére vonatkozó munkáját adja ki. Kuun Géza erre természetesen nem vállalkozott, de adott neki ajánló levelet a kultuszminiszter- és a miniszterelnökhöz és útiköltséget, utóbbi a tudós, mihelyt pénzre tett szert — dicséretére legyen mondvá — visszatérítette. Ez az ember különben csak magvakkal táplálkozott, reggelire 5 mag, ebédre 20 stb., s étkezés közben azt mondta Kuun Gézának: „Szomorú szívvel látom, hogy kegyelmes uram carnosz, pedig akkor nem lesz hosszú életű.” Az ivóvizre azt ajánlotta, hogy csakis a Magas-Tátrában fakadó forrásvizet igyék, mert ott gyűlt össze az a víz, mit a magyarok az őshazából tömlőikben áthoztak. Kuun Géza — velünk egyetemben — jóízűen mosolygott fura megjegyzésein.

A mi otthoni életét illeti, délelőtti sétáján kiirtotta botjával a park útjain itt-ott jelentkező gyomot, a fákról letörte a felesleges hajtásokat, adott enni kedvenc kutyájának. Valóban neki minden lépte-nyomán áldás fakadt. Virágot nem tépett le soha, úgy gyönyörködött bennük a szabad természetben. Ha összetalálkozott sétaközben vendégeivel a parkban, hozzájuk csatlakozott, de ha egyedül sétált, akkor Aeneisből ismételt magában egyes részleteket. Közvetlenül könyvtára mellett volt a zongora-szoba, ha valamelyik vendége zongorázott, nagy figyelemmel hallgatta. Tudós barátai közül, mint nekem említette, gyönyörűen zongorázott néhai Schwarz Gyula, a kiváló történetíró, ki kezdetben geológiai tanulmányokkal foglalkozott és gyakran zongorázta az u. n. geológiai couplet, melynek első sora így kezdődik: „Mikor az Ichtyosaurus berugva tért haza.”

Könyvet nem szeretett kölcsönözni elvből, ugyanis — mint nekem egy alkalommal elmesélte, — egy becses és ritka forrásmunkát, melyet csak nagy utánjárással volt képes megszerezni, egy tanár ismerősének kölcsönzött tanulmányozás végett; több hónap múltán meglátogatta őt s az előszobában a gyermekeket játszva találta, papírral beborított fésűvel énekeltek; jobban megtekintve és szemügyre véve az egyik széttépett papirlapot, megdöbbenéssel látta nagyrabecsült és féltékenyen őrzött forrásmunkájának darabjait. Ekkor szorosan feltette magában, hogy jól meg fogja gondolni, mielőtt valakinek újból könyvet kölcsönöz s valahányszor nekem bibliothecájából egy könyvet átadott tanulmányozás végett, neje mindig megjegyezte, hogy e ritka kitüntetés, mert még legközelebbi hozzátartozóinak sem szokott könyvet kölcsönözni.

A postát, ha nem is türelmetlenül, de bizonyos feszültséggel várta s a leveleket, melyek a discrétiót nem sértették, hangosan szokta felolvasni; az újságból is fennhangon olvasta az őt érdeklő részleteket. ✕

Esténként néha műveiből olvasott fel részleteket, utoljára a „Gyermekeim“-ből. Borus lelke jól látott a jövőbe, tényleg opus ultimum lett ez a kedves mű, melybe szíve egész melegét, lelke minden érzését beléöntötte. Most is fülemben hangzik csengő szava: „A legtöbb embernek, ha majd eljött az utolsó óra, elég a nyugalmat adó sírgödör s emlékül a sírkő rövid felírással, mely az elhunyt földi életének időbeni kezdetét és végét megjelöli: mikortól meddig . . . stb.“

Esténként rendszeren német, angol, vagy francia műveket olvastunk s mikor a Wass grófnők Németiben időztek, a mi gyakran megtörtént, élveztük Wass Otti grófnő gyönyörű felolvasásait. Néhai Kuun Géza nagybátyja, Gyulay Lajos naplójából olvasott fel kiváló érdekű és történeti fontosságú részleteket és sokszor könnyei is kicsordultak nevettében, mikor Gyulay hirtelen, minden átmenet nélkül átcsapott kalandosabb élményeinek elbeszélésébe.

Gróf Gyulay Lajos naplójából következőleg, nagy udvarló volt. Kuun Géza e tekintetben teljesen elűtött bátyjától, de azért az ő életének is meg van a maga regénye. Kevesen tudják ugyanis manapság, hogy gróf Kuun Géza, a vagyonos mágus, a tudós valaha hivatalnok volt; igaz, hogy csak rövid ideig. És valjon mi

vitte reá ezen jellemével, hajlamaival meg nem egyező, szokatlan lépésre? Nem más, mint a szerelem. Mint nejétől hallottam, ifjkorában belépszerűtetett egy fiatal főúri leányba, kiről azt hitte akkor, hogy nélküle nem élhet. A leányt eljegyezte és jövődöbeli apósának kívánságára hivatali vállalt. Számfeletti helyettes ülnök lett a kir. táblánál. Később lassanként menyasszony és vőlegény tudatára ébredt annak, hogy természetök nem egyezik meg, Kuun Géza állásáról lemondott, a családi levéltárban őrzött okiratok tanúságaként az eljegyzés felhomlott a legnagyobb barátságban és a két család közötti egyetértés is megmaradt zavartalanul. Kuun Géza egykori menyasszonya már rég boldog nagymama s ő maga is — mint tudjuk — megházasodott, oltárhoz vezetvén legigazibb és legkomolyabb szerelmének tárgyát: báró Kemény Vilma, báró Kemény Domokos leányát.

Végtelenül kedvesek és érdekesek Kuun Gézának azon levelei, melyeket hozzá, menyasszonyához írt. Nejének pedig, mint most halála után kiderült, összes leveleit ilyen felírásu borítékba zárta: „Uxor optima, dilectissima, Amor adolescit.“ Valóban szebben nem emlékezhetett volna meg nejéről, úgy hangzanak e szavak, mint egy a másvilágról hozzáírt szép és megható szerelmi vallomás.

Gróf Kuun Gézát a politika nem érdekelte tulságosan, de az utóbbi idők zavaros eseményei sokszor hangolták melancholiára hazájáért hevülő lelkét. Ilyenkor felolvasott a Gyulai Lajos naplójából bizonyos részleteket, melyek a mai politikai események hű képmását tárták elénk s bizony megdöbbenő hatást tett mindnyájunkra az események eme feltűnő megegyezése, sőt a szereplő vezérférfiak neve is többnyire beleillettek a jelen események keretébe.

A Sylvester-estét és az új évet több éven keresztül Marosnémetiben töltöttem a grófi pár körében. Feledhetetlen emlékek ezek, melyek elévülhetetlen nyomot hagytak lelkemben egész életemre. Az est egy részét puncs-készítéssel s különféle tréfás játékokkal töltöttük (diót usztattunk, stb.), gróf Kuun Géza ezalatt válaszolt a gratulációkra, közben-közben felolvasott egy-egy levelet s egy alkalommal elmondta a legrégibb, 1849-ben Nagyváradon báró Gerliczyéknél átvirrasztott Sylveszter-estének az emlékét; az akkor mintegy 11 esztendőes gyermek lelkére mély benyomást tett a kirívó

ellentét a szomorú események és az est vig, tréfás jelenetei közt. Heroikusan küzdött a 12 óra felé mind erősebben jelentkező ál-mossággal és végre is megkönnyebbült lélekkel vonult vissza háló-szobájába, mikor a vendégek oszolni kezdtek.

Néha Németiben töltötte a Sylvester-estéket gróf Kún István is, ki kártyát vetett és spiritista mutatványokkal gyönyörködtetett bennünket. Egy alkalommal tudtán kívül megjósolta kártyavetés közben saját halálát. Ugyanis rámutatva a makk királyra, melyre megelőzőleg gróf Kuun Gézáné tudtával őt magát tettem fel, ezt mondta: „Ez az öreg ember meghal!” S valóban e kártyaverés után sem gróf Kuun Gézáék, sem én nem láttuk őt soha, ez volt utolsó németii látogatása. Gróf Kuun Géza soha sem vett részt a mi tréfás mulatságainkon, de mihelyt tizenkettőt ütött az óra, meg-ittuk a puncsot, egymásnak boldog új évet kívántunk s a megbol-dogult két gyönyörű imával nyitotta meg az új esztendőt.

Ezer és ezer ilyen apróságot és kedves epizódot tudnék én a megboldogultról elmondani, de nem akarom a nagyérdemű kö-zönség figyelmét és türelmét továbbra is igénybe venni; csupán egy jellemvonására terjeszkedem még ki: mély és igaz vallásos-ságára. Mint ő maga olyan szépen fejezi ki „Gyermekeveimben”: „Vallásos szellem hatotta át családjunkat, szülőim hittel teljesek voltak s a hitélet világosságában keresve keresték az Istennek tetsző élet utait.” Az ő lelke is igaz vallásossággal tele. Gyakran lehetett őt az ablakhoz fordulva imádkozni látni s mint neje nekem emli-tette, élte utolsó napján ég felé emelve szemeit és kezeit áhitattal összekulcsolva, imádkozott. A templomban fenhangon énekelte a zsoltárokat s amikor egészségi állapota engedte, mindig részt vett az isteni tiszteleteken.

Utóbbi időben sokat betegeskedett, de csodálatos, szinte em-berfeletti türelemmel tűrte az élet szenvedéseit s a betegség gyöt-relmeit. Kedélye egyformán kedves és gyengéd maradt élete utolsó percéig. Mikor már-már a halál sötét árnyai borultak magasztos lelkére, még akkor is azon tűrte esztét, hogy másoknak örömet sze-rezzen. Folyó év március havában néhány napot Pesten töltvén, meglátogattam Kuunékat a Vörös-Kereszt sanatóriumban; ekkor ajándékozott meg engem és Barcsay Gábor nagybirtokost két mű-vével. Reszkető kezekkel írta fel ezekre az ajánlást; ez volt talán

utolsó kezeirása. Említették akkor, hogy Abbáziába készülnek s engem is meghívtak, hogy velök töltssem a husvéti szünidőt. Később a gróf súlyosbbuló betegsége következtében a terv módosult s Budapesten akartunk színházba menni. Szép reményeink nem valósultak; a Kuun Géza tiszta lelke visszaszállt Teremtőjéhez, de emlékét kegyelettel őrzi mindenki, ki részesült abban a szerencsében, hogy őt közelebbről ismerhette.

Porladozó hamvai fölé neje emeltet ó-görög stylű kápolnát, ott kíván ő is megpihenni, ha majdan földi pályafutása véget ér. Ezt az emléket fogja díszíteni a bronz-relief, melyet a megboldogutról tavaly mintázott le Schaarné Keller Klotilda.

A Kuun Géza sirja nem jeltelen hant, mert élte munkája, a láng szikrája, mely őt hevítette, él tovább nemzetének szívében; sírfövé maradandó jelt emel a kegyelet, a hála, a tisztelet és a szeretet.
